

УДК 658.264:64

Федірко М., Ліжанська Н.

ІНСТИТУЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ РЕФОРМУВАННЯ РИНКУ КОМУНАЛЬНОЇ ТЕПЛОЕНЕРГЕТИКИ УКРАЇНИ

Розглянуто питання реформування ринку комунальної теплоенергетики України. Визначено основні фактори, що зумовлюють необхідність такого реформування. Запропоновано заходи щодо реформування ринку в контексті становлення ринкової економіки.

Ключові слова: ринок комунальної теплоенергетики, інституційні зміни, економічні реформи, основні фонди, енергоефективність.

Проблема реформування ринку комунальної теплоенергетики України набуває дедалі більшої значимості в контексті необхідності розбудови суспільства сталого розвитку, підвищення соціальних стандартів та якості життя населення. Це може відбуватися лише за умови глибоких структурних та інституційних реформ у сфері виробництва, транспортування, розподілу, постачання і споживання теплової енергії.

Необхідність такого реформування базується як на зовнішніх, так і на внутрішніх чинниках. Що стосується зовнішніх чинників, то вони викликані тим, що в усіх своїх законодавчих ініціативах Україна декларує вибір європейської моделі функціонування енергетичних ринків, а також своє прагнення до якнайшвидшої інтеграції в європейський енергетичний простір. З іншого боку, значна залежність України від імпорту російського газу, нафти та інших енергоресурсів створюють на неї перманентний тиск з метою її залучення до ЄСП та Митного союзу, де модель функціонування енергетичного ринку, в тому числі і ринку теплопостачання, суттєво не відрізняється від української.

Водночас існують і внутрішні чинники, що зумовлюють необхідність реформування ринку комунальної теплоенергетики в Україні. Саме початок реформування українського ринку теплопостачання житлово-комунального господарства і розбудова на ньому конкуренції дали змогу усвідомити той факт, що комунальна теплоенергетика перестала бути природною монополією внаслідок появи нових технологій, які сформува-

ли можливості створення автономних видів опалення з достатнім конкурентним потенціалом.

Вищенаведені чинники мають як інституційний, так і економічний характер.

На теперішньому етапі на ринку комунальної теплоенергетики залишається невирішеною значна кількість проблем як інституційного, так і економічного характеру, а саме: високий рівень фізичного і морального зносу основних засобів теплогенеруючих установок, магістральних і розподільчих теплових мереж, процедури адміністративного регулювання тарифів тощо. Вони можуть бути вирішені шляхом докорінних реформ, що стосуються структури тарифів і процесів функціонування ринку комунальної теплоенергетики.

Теоретичним і практичним аспектами реформування ринків природних монополій, до яких належить ринок комунальної теплоенергетики, присвяченої праці українських (В. Д. Базилевич, Г. М. Філюк [1], В. В. Венгер [2], Ю. І. Стадницький, А. Г. Загородний, В. В. Кривуцький, Н. О. Шпак [3], С. Єрмілов [4], С. Казанський [5]), а також зарубіжних (Дж. Стігліц [6], У. Баумоль [7], П. ван Дорен [8], С. Андерсен [9]) науковців.

Разом з тим, сучасна українська економічна наука недостатньо уваги приділяє питанням формування ринку комунальної теплоенергетики. Хоча в Україні сформована сама концепція розбудови конкурентних відносин на ринку комунальної теплоенергетики з використанням міжнародного досвіду, слід зазначити, що умови функціонування такого ринку у розвинутих країнах суттєво відрізняються від українських реалій, отже, такий досвід має бути адаптованим, оскільки практика реформування доводить, що спроби механічного перенесення міжнародного досвіду можуть тільки зашкодити реформам.

У зв'язку з цим мета і завдання цієї роботи полягають в аналізі й узагальненні інституційно-економічних умов функціонування ринку комунальної теплоенергетики в Україні, а також міжнародного досвіду реформування таких ринків і його адаптації до українських реалій, і в наданні рекомендацій щодо здійснення таких реформ в Україні.

Централізоване постачання теплової енергії належить до ринку локальних природних монополій і потребує реформування з метою підвищення соціальних стандартів та якості життя населення.

В площині інституційного забезпечення реформування ринку інституційного забезпечення реформування ринку теплової енергії в Україні слід розглядати сукупність правових, економічних, політичних інститутів, які спрямовують трансформацію на цьому ринку відповідно до векторів збалансованого розвитку енергетичної галузі. Основним їхнім призначен-

ням має стати створення також інституційного середовища, яке б забезпечувало розширений характер відтворювальних пропорцій, економічну і фінансову стабільність, конкурентоспроможність, соціальну і економічну спрямованість на ринку комунальної теплоенергетики.

В інституційній системі забезпечення збалансованого розвитку в науковій літературі виділяють галузево-функціональні, узгоджувальні, регіональні, державні та наддержавні інститути [10]. Галузево-функціональні інститути доводять завдання до їхнього конкретного об'єкта, узгоджувальні забезпечують діалог між носіями інтересів і сприяють прийняттю кваліфікованих, авторитетних і легітимних рішень, регіональні інститути сприяють узгодженню економічної політики у межах регіонів. Недержавні структури спрямовані на структурування інтересів економічних суб'єктів. Формування групових інтересів, узгодження підприємницьких дій на мікро-, мезо- та макрорівні й мають бути взаємопов'язані з державними узгоджувальними органами.

Експерти Світового банку важливе значення для збалансованого розвитку надають співпраці та об'єднанню інститутів у цілісне інституційне середовище, в якому вони доповнюють один одного як на національному, так і на наднаціональному рівнях [11].

Інституційне забезпечення управління комунальною теплоенергетикою здійснюється практично на всіх вищезазначених рівнях. Питанням розвитку житлово-комунального господарства, в тому числі і комунальної теплоенергетики, надано загальнодержавного значення лише у 2000 р. з ухваленням відповідних закону та програми реформування. Проте прийнятті нормативні акти були спрямовані на подолання економічних проблем, які тоді переживала комунальна теплоенергетика. Подальший її розвиток зумовив необхідність якісного розширення інституційних меж, зокрема системи державного галузевого регулювання, що дає можливість формування галузевої інфраструктури на основі конкурентних відносин. В умовах ринкової економіки такі інституції виникають у результаті розвитку суспільних взаємовідносин як відповідь на розширення вимог ринку і не потребують штучного створення зі сторони держави, яка має тільки забезпечити можливість для їхнього функціонування з метою задоволення інтересів суспільства.

Сучасна інфраструктура комунальної теплоенергетики України представлена такими складовими: виробнича, соціальна, фінансово-кредитна, комунікаційна, громадсько-політична, комерційного посередництва, контрольно-ревізійна, регламентуюча інфраструктури.

Усі названі структурні одиниці інфраструктури комунальної теплоенергетики створюють інституційне середовище функціонування галузі,

проте найбільший вплив мають регламентуючі організації і, в першу чергу, вищі державні органи законодавчої та виконавчої влади. Якщо в 90-х рр. XX ст. державні органи влади ініціювали створення або зміни нормативно-правових актів відповідно до ситуації в галузі, то на теперішньому етапі спостерігається чітка тенденція до впровадження інструментарію стратегічного менеджменту на макрорівні та розробка системи національних пріоритетів у розвитку комунальної теплоенергетики. Про цьому важливими інституційними імперативами є розуміння того, що власники підприємств комунальної теплоенергетики – це територіальні громади та що вихідною точкою стратегічного планування має бути критерій задоволення потреб суспільства. При створенні інституційного середовища функціонування комунальної теплоенергетики України доцільно враховувати досвід країн Європейського Союзу. ВЄС взаємодію між європейськими інститутами, які представляють інтереси всіх частин суспільства (виробників, державних інституцій окремих країн, інших організацій та громадян), забезпечують лобісти за групами інтересів. Навіть в умовах конфіденційності інтересів та неоднорідності позицій ЄС вдалося досягти пріоритетності інтересів громадян країн-членів.

Найпоширенішою світогосподарською тенденцією інституційних змін на макрорівні є розвиток і розширення меж системи інститутів, які здатні через посередництво фіскальної функції держави забезпечити реалізацію її соціальних пріоритетів та створити умови для підвищення соціальних стандартів і якості життя населення.

Інституційні зміни стосуються не тільки перетворень умов суб'єктів господарювання, а й форм власності, взаємовідносин між учасниками галузевого ринку, появи, зникнення чи трансформації інститутів, що існують. При цьому головним інституційним суб'єктом, а також основою для формування суспільних інститутів, є людина. Виділяють два основних типи інституційних змін: еволюційний (ендогенний), революційний (екзогенний, за допомогою втручання держави, адміністрації фірми, коли йдеться про зміну формальних інститутів).

На думку М. В. Фігурки та Ю. С. Копчак, в Україні спостерігається тенденція до реалізації організаційних змін у комунальній теплоенергетиці революційним шляхом, для чого пропонується створити загальнодержавний регуляторний орган або регіональні муніципальні відповідні органи, які б забезпечували баланс суспільства та держави, суб'єктів природних монополій і споживачів. Проте оскільки діяльність природних монополій контролюється низкою адміністративних органів, створення додаткового регуляторного органу та відповідно розширення державного чи

муніципального апарату є економічно недоцільним і таким, що створює додаткове навантаження на видатки державного (місцевого) бюджету [12].

На галузево-функціональному рівні діяльність підприємств комунальної теплоенергетики регулюється Національною комісією регулювання електроенергетики (НКРЕ), Національною комісією регулювання комунальних послуг (НКРКП) та низкою законодавчих і підзаконних актів [13; 14; 15].

Необхідність інституціональних трансформацій має економічне підґрунтя, а саме незадовільний стан основних фондів і низьку енергоефективність на підприємствах комунальної теплоенергетики.

Стан основних фондів комунальної теплоенергетики характеризується такими показниками: загалом по Україні у 2012 р. експлуатувалось 35424 котельні сумарною потужністю 117783,4 Гкал/год., з них на твердому паливі працювало 9791 котельня, на рідкому паливі – 333, на газі – 24564. Із 80070 установлених котлів 15871 котел (19,8%) експлуатується понад 20 років. У 2012 р. капітально відремонтовано 683 котельні, замінено 1074 котли, капітально відремонтовано 1105 котлів [16].

Загалом по Україні протяжність теплових мереж у двотрубному обчисленні становить 32428,8 км, з них старих аварійних 5876,6 км (18,1%). У 2012 р. було замінено 483,9 км теплових мереж у двотрубному обчисленні.

У 2012 р. переведено на альтернативні види палива 50 котелень, що становить 0,14% від загальної кількості котелень. Загальна кількість котелень, що працюють на альтернативних видах палива, у 2012 р. дорівнювала 10860 од.

Загальні обсяги тепlopостачання по Україні становили 96 млн. Гкал, у цьому числі населенню – 55 млн. Гкал, на комунально-побутові потреби – 21,8 млн. Гкал, на виробничі потреби – 11,6 млн. Гкал, іншим підприємствам – 7,5 млн. Гкал.

Таким чином, як видно з наведених даних, стан основних фондів комунальної теплоенергетики є незадовільним: незначна частка котелень працює на альтернативних видах палива, а більшість – на газі. Це негативно впливає на енергозалежність України від імпорту газу з Росії і її енергетичну безпеку.

Абсолютна більшість теплової енергії споживається в комунально-побутовому секторі і тільки незначна частина – у виробничому секторі економіки.

Наведені дані свідчать про необхідність глибоких структурних і інституційних реформ на ринку теплової енергії в Україні.

Залишаються низькими показники енергоефективності. Так, питомі витрати енергоресурсів на виробництво 1 Гкал теплової енергії у 2011 р. становили 174,7 кг у. п./Гкал при тому, що середньосвітовий показник питомих витрат енергоресурсів на виробництво 1 Гкал теплової енергії дорівнює 140–150 кг у. п.

За даними місцевих органів виконавчої влади, динаміка фактичних витрат теплової енергії підприємствами комунальної теплоенергетики має тенденцію до збільшення. Так, у 2006 р. фактичні втрати теплової енергії становили 13,1%, а у 2011 р. – 15,13%.

Фінансово-економічні показники роботи підприємств комунальної теплоенергетики наведені нижче. В табл. 1 вміщені дані про дебіторську заборгованість за станом на 1 серпня 2013 р., млн. грн. [16].

Таблиця 1

Дебіторська заборгованість за станом на 1 серпня 2013 р. [16]

Дебіторська заборгованість за станом на 1 серпня 2013 р.	Всього по ЖКГ	В тому числі КТЕ
Дебіторська заборгованість у тому числі:	12460,8	6490,1
Населення безпосередньо	8374,9	4374,3
пільги	432,8	273,7
субсидії	204,6	161,6
Місцеві бюджетні установи	1000,8	888,8
державний	250,3	216,0
Інші споживачі	2197,4	575,7

У табл. 2 наведено дані про кредиторську заборгованість за станом на 1 серпня 2013 р.

Таблиця 2

Кредиторська заборгованість за станом на 1 серпня 2013 р. (млн. грн.) [16]

	Всього по ЖКГ	В тому числі КТЕ
Всього кредиторська заборгованість	20668,4	13964,7
За товари, роботи, послуги з неї	19259,5	13388,3
Електроенергія	2850,4	297,4
Газ природний	11109,9	10848,7
Інші енергоносії	3822,1	1972,4
Інша кредиторська заборгованість	1408,9	576,4

В табл. 3 наведено фінансові результати діяльності за січень–липень 2013 р.

Таблиця 3

Фінансові результати за січень-липень 2013 р. (млн. грн.) [16]

	3 початку 2013 р.	3 початку 2012 р.	Приріст зниження		
			млн. грн.	%	
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування					
Всього	прибуток	243,8	523,5	-279,7	-53,4
	збиток	3739,1	2557,2	1181,9	46,2
У тому числі по галузях					
КТЕ	прибуток	143,8	422,8	-279,0	-66,0
	збиток	2433,4	1638,2	795,2	48,5

Аналіз даних табл. 1–3 підтверджує, що дебіторська заборгованість підприємств комунальної енергетики дорівнює 6490,1 млн. грн., що становить більш ніж 50% від заборгованості по житлово-комунальному господарстві, кредиторська заборгованість – 13964,7 млн. грн., або більш ніж 60%, при чому абсолютну більшість цієї заборгованості (10848,7) становить заборгованість за природний газ.

Фінансові результати діяльності підприємств комунальної теплоенергетики також мають тенденцію до погіршення. Так, збитки за січень-лютий 2013 р. порівняно із 2012 р. зросли на 2,3%.

Підсумовуючи вищенаведене, можна зробити такі висновки:

1) ринок теплової енергії в Україні потребує глибоких інституційних і економічних реформ;

2) суть таких реформ полягає у розбудові конкурентного середовища та створенні привабливого інвестиційного клімату з метою залучення приватного та акціонерного капіталу;

3) функції щодо врегулювання трансформацій цих підприємств у сфері комунальної теплоенергетики доцільно передати у відання органів місцевого самоврядування, а ефективність їхнього здійснення мають контролювати вищезгадані інституції згідно зі своїми повноваженнями.

This paper investigates the thermal power market restructuring in the housing and public utility sector of Ukraine. It covers alternative definitions of such restructuring. The paper also discuss the efforts about reliable tactics while the market system development context.

Key words: *the thermal power market, institutional changes, economic reforms, basic founds, energy efficiency.*

Рассмотрено вопросы реформирования рынка коммунальной теплоэнергетики Украины. Определены основные факторы, которые вызывают необходимость такого реформирования. Предложены пути такого реформирования в контексте становления рыночной экономики.

Ключевые слова: рынок коммунальной теплоэнергетики, институциональные переменные, экономические реформы, основные фонды, энергоэффективность.

Література

1. Базилевич В. Д. Природні монополії / В. Д. Базилевич, Г. М. Филюк. – К. : Знання, 2006. – 367 с.
2. Венгер В. В. Регулювання діяльності природних монополій: теорія і практика / В. Венгер. – К. : ІЕ і П НАНУ, – 2007. – 204 с.
3. Стадницький Ю. І. Державне регулювання діяльності природних монополій : моногр. / Ю. І. Стадницький, А. Г. Загородний, В. В. Кривуцький та ін. – Львів, 2008. – 224 с.
4. Єрмілов С. Формування конкурентних енергоринків в Україні / С. Єрмілов // Економіка України. – 2007. – № 10. – С. 15–28.
5. Казанський С. Світовий досвід організації оптових ринків електричної енергії [Електронний ресурс] / С. Казанський. – Режим доступу : http://www.elektropanorama.com.ua/ua/magazine/1_2008/market?article=377.
6. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар / Д. Штігліц. – К. : Вид. дім «КМ Академія», 2003. – 252 с.
7. Баумоль, У. Дерегулирование и теория конкурентных рынков / У. Баумоль. – М., 1984.
8. Peter Van Doren The deregulation of the electricity Industry [Електронний ресурс] / М. Peter Van Doren. – Режим доступу : www.cato.org/pubs/pas/pa320es.html.
9. Andersen S. S. Energy policy: Interest articulation and Supranational authority [Електронний ресурс] / S. S. Andersen. – Режим доступу : http://www.sv.uio.no/arena/english/research/publications/arena-publications/workingpapers/working-papers2000/wp00_5.htm.
10. Жаліло Я. Інституційні основи економічної стратегії [Електронний ресурс] / Я. Жаліло. – Режим доступу : politics.ellib.org.ua/pages-398.
11. Мокій А. І. Теоретичні підстави інституціональної трансформації соціально-економічної системи / А. І. Мокій, А. М. Грушенко // Економічні науки. – 2010. – Вип. 7. – С. 42.
12. Фігурка М. В. Управління процесом інституціоналізації організаційних змін [Електронний ресурс] / М. В. Фігурка, Ю. С. Копчак. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/VPu/Ekon/2009_7/32.pdf.
13. Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері енергетики : Указ Президента України № 1059/2011 від 23. 11. 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1059/2011>.
14. Про Положення Про Національну комісію, що здійснює державне регулювання в сфері комунальних послуг : Указ Президента України № 1073/2011 від 23 лист. 2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1073/2011>.
15. Про концесії : Закон України № 4650-17 від 06. 05. 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/997-14>.
16. Паспорт житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minregion.gov.ua/attachments/content-attachments/1215/Ukrein.pdf>.